

**ЯКОБ ФЛАХ – УЖГОРОДСЬКИЙ КНИГОВИДАВЕЦЬ,
ПРОМИСЛОВЕЦЬ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ ТА БЛАГОДІЙНИК**

Тетяна ЛІТЕРАТІ,
журналістка інформаційного сайту
«Про Захід»,
Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0003-2062-6759

Анотація. У статті висвітлено життєвий шлях ужгородського книговидавця, власника найбільшої палітурної майстерні Ужгорода початку ХХ століття, успішного підприємця та мецената Якоба Флаха. Звернено увагу на вплив постаті Якоба Флаха на промисловий, культурний, духовний розвиток міста та його активну благодійну підтримку.

Ключові слова: *книговидавець, палітурник, меценат Якоб Флаг, історія книговидавничої справи на Закарпатті, історія Ужгорода, палітурні майстерні Ужгорода, Товариство промисловців.*

Метою нашого дослідження стала непересічна постать колишнього мешканця Ужгорода, колись знаного та пошанованого, нині дещо призабутого земляками, Якоба Флаха. Як не дивно, але привернув увагу до цієї постаті його колишній приватний будинок у самому центрі міста. На вулиці Волошина, в пішохідній частині центру Ужгорода, є красивий будинок, на фасаді якого зображена монограма «F.J». Це монограма власника будівлі, палітурника та благодійника Якоба Флаха. Він залишив її на своєму будинку, аби мешканці міста знали, хто його збудував. Наша дослідницька розвідка спрямована на відродження його забутого імені із небуття і відновлення в пам'яті ужгородців.

Місцеві газети початку ХХ століття яскраво ілюструють, що Якоб Флах був тоді у місті людиною дуже поважною – мав велику палітурню (майстерню, де книжки опрацьовували в палітурки), був головою місцевого Товариства промисловців, входив до ради римо-католицької церкви

св. Георгія, був міським депутатом та активним благодійником. Якоб Флах народився в 1864 році у Вошкуті, у регіоні Бач-Бодрог (нині це – прикордонний із Сербією регіон Угорщини. До маленького Унгвара (колишня назва Ужгорода) доля привела Якоба у 1884 році. Походив із інтелігентної, не дуже заможної родини, професію палітурника здобув у місті Бойо.

Що занесло Якоба так далеко від дому – не знаємо. Але працелюбність та активність доволі швидко почала приносити йому тут плоди. Він зумів знайти роботу, став активним членом римо-католицької громади, завів дружбу з місцевими підприємцями. Хлопець працював дуже старанно, тож невдовзі його акуратну роботу помітили священники, котрі почали замовляти в нього розкішні палітурки для важливих і цінних видань. Власну майстерню, за даними книжки «Ungvár és Ungvármegye» (1940) [1, с. 52], Якоб Флах відкрив у 1895 році, хоча у місцевій пресі він як палітурник згадується раніше – з 1890 року.

Ще перед тим, у 1889-му, Якоб одружився з Ілоною Брезної – донькою відомого місцевого виробника взуття Пала Брезної. Ілона (Ілка, як усі її називали) була на 10 років молодшою за Якоба. Це була гарна пара, що прожила у злагоді й великій любові все своє подальше життя. Доля не подарувала їм дітей, але й сказати, що вони були бездітними, не можна. В кожного з них були великі родини, з якими Флахи підтримували дуже теплі взаємини, часто збиралися разом. Газети згадували, що містяни безпомилково знали, коли до Якоба приїздили батьки з Вошкута, бо тоді він неодмінно ходив містом у традиційному для його рідного селища синьому фартуху та дерев'яних черевиках – з поваги до сімейних звичаїв. Якщо у когось із членів родини були складні життєві обставини або хтось помирав, Флахи брали дітей своїх померлих чи бідних родичів під опіку, давали їм прихисток, виховували, оплачували навчання, сприяли їхньому подальшому працевлаштуванню. Всього таким чином подружжя виховало 14 дітей.

Але це почалося трохи пізніше, коли Якоб Флах уже міцно стояв на ногах, а його бізнес та статки (земля, виноградники тощо) приносили стабільний дохід. Палітурнику ще й 40 років не було, як місцеве Товариство промисловців, що перед тим ледь жевріло, у 1901 році одногolosно обрало його своїм головою. Преса згадувала, що Якоб Флах із притаманним йому завзяттям став до роботи, почав проводити регулярні зустрічі, вечори, концерти та інші заходи, на яких підприємці знайомилися між собою, спілкувалися, заводили корисні зв'язки, знаходили нових партнерів та клієнтів. Зрештою Товариство

промисловців стало таким собі модним клубом, бути членом якого бажали усі серйозні місцеві підприємці. Акумулювавши членські внески та взявши кредит, товариство у 1910 році звело на тодішній вулиці Ворго (нині – Київська набережна Ужгорода) свій клубний дім. У 1911-му на знак подяки члени товариства замовили портрет Флаха, який довгий час висів у великій залі того дому. Станом на 1911-й Товариство промисловців налічувало 300 членів, тоді як у місті було зареєстровано 657 підприємців. Це був дуже хороший показник згуртування.

Добротний будинок подружжя Флахів на нинішній вулиці Волошина звели ще у 1896 році, коли вулиця звалася Великою, власниками були порівну Якоб та Ілона. Мабуть, у той час, коли будинок зводився, Флахи мріяли про дітей, про власну велику сім'ю, про те, як дружно житимуть усі разом. Партерний поверх від початку був задуманий, як комерційний – зі входом з дуфорта (під'їзду). В одному зі задніх приміщень діяла довгий час палітурня Якоба Флаха (великі машини стояли там так довго, що деформували підлогу). Аби зробити в палітурні замовлення, треба було зайти до неї з двору, де ще досі росте великий горіх, посаджений подружжям Флахів під час будівництва їхнього дому. На двох верхніх поверхах знаходилися лише чотири квартири – дуже просторі і красиві. В одній із них (на другому поверсі біля майстерні) проживали Якоб з Ілоною, інші подружжя здавало в оренду.

Про інтерес і шану городян до цієї сім'ї свідчить такий факт. Усі місцеві газети у квітні 1914 року написали про срібне весілля Флахів. У замітках детально описували, що на відзначення цієї дати до Унгвара приїхала численна родина з регіону Бач, у тому числі й рідний брат Якоба, римо-католицький священник із Бачсентівана (нині – сербське селище Пригревиця) Іштван Флах. Святкування почалося з меси в римо-католицькій церкві, після якої Іштван Флах сказав кілька теплих слів про зразково теплі подружні взаємини Якоба та Ілони. Згадав і про те, кільком сиротам і бідним допомогло подружжя почати достойне життя. Після цього всі у церкві щиро вітали відому пару. Ввечері, о сьомій годині, родина та гості зібралися у квартирі Флахів на вечерю. Вони вітали ювілярів, співали, приємно проводили час. Газети писали, що сонце вранці вже високо піднялося, коли 150 гостей почали розходитися з будинку Флахів [2].

У Першій світовій війні Якоб Флах участі не брав, а по її закінченні, коли Ужгород став чехословацьким, не лише сам успішно реорганізував

свій бізнес, погодивши з новими законами і вимогами, а й допомагав зробити це іншим. Місцеві підприємці довірили Якобу представляти їхні інтереси у кошицькій Палаті промисловців і підприємців, продовжував він очолювати і місцеве Товариство промисловців, загалом незмінно пропрацювавши на цій посаді майже 25 років.

У день, коли Якоб Флах помер (сталося це 27 вересня 1925 року), дзвони римо-католицької церкви калатали дуже довго. Містяни одразу зрозуміли, що сталося щось прикре, зупинялися, розпитували знайомих. Звістка про смерть підприємця швидко розлетілася містом, численні телеграми полетіли у всі куточки Європи, збираючи до Ужгорода велику родину. Усі почали з'їжджатися до міста, виховані подружжям діти поверталися уже зі своїми сім'ями та дітьми [3, 4].

Поховання відбулося 29 вересня 1925 року. З будинку труну перенесли до римо-католицької церкви, а звідти – до цвинтаря на Капушанській вулиці. Міські підприємці того дня позакривали свої крамниці та майстерні, аби піти попрощатися з людиною, що майже 25 років представляла їхні інтереси. Відкривав величезну колону парадний розрахунок місцевих пожежників (бо Флах був одним із засновників місцевої добровільної пожежної команди), за ним йшли підприємці з жалобними прапорами, близькі друзі несли труну на плечах. Цікаво, що пожежники бути присутніми на похованні так і не змогли, бо за ними прибігли з повідомленням, що на Болотині загорівся завод з виробництва мила.

На цвинтарі на вул. Капушанській Ужгорода знаходилося родинне поховання членів кількох гілок великої родини – Брезної, Козар, Флах тощо. Саме там і поховали Якоба Флаха (якого всі по-доброму називали просто Йокші-бачієм), позначивши його могилу білим мармуровим обеліском та акуратним кованим парканчиком. Нині на занедбаному цвинтарі на Капушанській нема ні того паркана, ні мармурового обеліску, який кілька років тому вандали розбили на кілька частин і винесли. Родинне поховання кількох відомих ужгородських родин загубилося десь серед бур'янів.

Ілоні Флах важко було сприйняти смерть чоловіка і те, що вона залишилася сама. Пам'ять про нього вона вирішила підтримати добрими справами, зокрема у 1926-му пожертвувала кошти на відновлення зруйнованого варварами пам'ятника св. Яну Непомуцькому біля підніжжя Кальварії. На постаменті з новою скульптурою встановили меморіальну дошку з таким текстом: «Пам'ятник св. Яношу Непомукі, шанованому в місті з 1781 року, був уночі 21 лютого 1926 року свято-

татними руками знищений. Нову скульптуру в пам'ять про спочилого в Бозі незабутнього співгромадянина Якоба Флаха встановила його скорботна дружина Брезної Ілона 16 травня 1926 року» [5]. Де нині та меморіальна табличка – невідомо. Коли скульптуру у 1937 році перенесли до Радванки, встановивши попід однією зі стін новозбудованого храму, на постаменті її вже не було (принаймні не видно на старих світлинах).

Того ж 1926 року пожежники замовили у місцевого художника Теодора Вацика портрет Якоба Флаха, який урочисто повісили у великій залі пожежної казарми. Це вже був другий портрет підприємця й один із них таки потрапив до нащадків, однак сталося так, що до наших днів не вцілів. Таким чином у місті не залишилося жодної згадки про Якоба Флаха, окрім монограми на стіні його будинку. Щодо будинку, то ще за життя Якоба Флаха він із дружиною домовився, що кожен із них напише заповіт, у якому свою половину будинку подарує членам своїх родин.

В архіві зберігся документ, який підтверджує, що Якоб розділив свою частину будинку між 31-им родичем [6]. Ілона свою частину заповіла сестрі Ользі, племінниці Ользі та дітям своєї племінниці Етелки. Про одну з них – Ольгу Бокош – розкажемо трошки більше, адже вона була однією з тих 14-ти дітей, яких виховали Флахи. Сестра Ілони Гізелла померла молодою, що було з її чоловіком – невідомо, тож Ілона та Якоб взяли до себе на виховання маленьку Ольгу Бокош. Коли Ольга стала чарівною молодою дівчиною і закохалася в інженера заводу «Мундус» Яноша Гергелі, Флахи не лише влаштували красиве весілля, а й віддали молодій парі одну з квартир у своєму будинку та місце під майстерню Яноша (він відкрив власну справу з ремонту водопровідних мереж, займався також облаштуванням у будинках ванних кімнат).

Коли після смерті Якоба Флаха половину будинку успадкували 30 родичів, більшість із яких в Ужгороді не проживали, Ольга з чоловіком викупила їхню частку, таким чином ставши повноправною господаркою частини будинку. Однак це не завадило радянській владі після Другої світової війни націоналізувати більшу частину будинку, заселити до нього людей, котрі ніколи не мали стосунку до родини Флахів. Пізніше нащадки родин виїхали до Угорщини, тож нині у будинку вже ніхто не знає прізвища його справжніх господарів. Пам'ять людська – узагалі коротка річ. Колись місцеві газети писали, що Якоб Флах завжди буде прикладом для молодих підприємців, зразком порядності,

працелюбності та доброти. Але будьмо чесними: ніхто з нинішніх молодих підприємців і чути не чув про Флаха, а кілька поколінь містян цілком стерли з історії Ужгорода пам'ять про нього. Тепер цю прикрість можна виправити.

Література:

1. Ungvár és Ung vármegye (Ungvár és Ung vármegye községel) / szerkesztette Csikvári Antal = Ужгород і Ужанський комітат. Budapest : Kiadja A vármegyei szociográfiák kiadóhivatala, 1940. IX–X. 236 o.
2. UNG. 1914 (52. évfolyam, 27–56 szám). júl 5 (№ 27). O. 4.
3. Ruzsinszkói Magyar Hírlap. 1925. okt. 4. O. 3, 4.
4. Határszéli Ujság. 1925. okt. 4. O. 3.
5. Ruzsinszkói Magyar Hírlap. 1926. máj. 23. O. 2.
6. Архів КП «АПБ» Ужгородської міської ради.

**JACOB FLACH – UZHGOROD BOOK PUBLISHER
INDUSTRIALIST, ACTIVIST AND PHILANTHROPIST**

T. Literati,
journalist інформаційного сайту
«Про Захід»,
Uzhhorod, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2062-6759

Annotation. The article highlights the life path of Uzhhorod book publisher, owner of the largest bookbinding workshop in Uzhhorod in the early XX century, a successful entrepreneur and philanthropist Jacob Flach. Attention is paid to the influence of of Jacob Flach on the industrial and cultural development of the city and his charity activities.

Key words: *Jakob Flach, book publisher, bookbinder Jakob Flach, history of book publishing in Transcarpathia, history of Uzhhorod, bookbinding Uzhhorod.*

